

ПРАВНИ ОСНОВИ УЧЕШЋА ЈНА
У РАТОВИМА 1990–1991
НА ПРОСТОРУ СФРЈПроф. др *Владан* Јончић*

Прегледом догађаја од јануара 1991. до децембра 1992. године указано је на правни аспект улоге ЈНА у сукобима на простору СФРЈ, и о томе, ко је и у којој мери кршио правила међународног права.

Питање карактера сукоба значајно је из разлога одређивања статуса, положаја, места и улоге ЈНА у сукобима у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини. С обзиром на одређене специфичности али, истовремено, и заједничке карактеристике, сваки сукоб, је посебно анализиран. Рат у отцепљеним републикама СФРЈ био је оружани сукоб, односно *sui generis* конфликт у којем је било елемената и грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и елемената међународног сукоба.

Насилна сецесија у међународном праву није дозвољена, јер је изведена путем рата, што је у супротности са Повељом УН и прокламованим основним правним начелима.

Кључне речи: *међународно право оружаних сукоба, Југословенска народна армија, сецесија, отцепљење, међународно хуманитарно право, самоопредељење, СФРЈ, Војска Југославије, Међународни суд правде, Хашки трибунал, случај „Тадић“.*

Увод

Данас, посматрано са временске дистанце и са више знања и искустава неопходно је да се започне процес научног истраживања са циљем да се отклоне разне недоумице, погрешни закључци и циљно блажење оружаних снага Југославије и њене улоге у ратовима 1990–1991. на простору СФРЈ.

Велики је број питања везаних за међународноправни аспект улоге ЈНА (у даљем тексту ЈНА) у сукобима на простору СФРЈ. Основна питања која

* Аутор је запослен на Правном факултету Универзитета у Београду.

се намећу и на које је првенствено потребно дати одговор јесу карактер и правни основ насилног отцепљења поменутих република, карактер оружаног сукоба који је настао поводом насилног отцепљења, правни основ ангажовања јединица ЈНА у поступку онемогућавања отцепљења и примена и поштовање међународног права оружаних сукоба.

Право на сецесију и самоопредељење

У међународном праву, насилно отцепљење познато под називом *сецесија* и у теорији и у пракси међународног права доста је истражено. Под појмом сецесија или отцепљење подразумева се акт једног дела становништва одређене државе да се заједно са територијом издвоји из састава међународно признате државе и ослободи њеног правног и политичког ауторитета путем стварања сопствене државе.¹ Постоје и друге сличне дефиниције: сецесија је стварање државе употребом или претњом силе и без пристанка ранијег суверена.² Сецесија је последица једног од начина настанка државе заснованог на начелу самоопредељења народа.

Самоопредељење народа као право потврђено после Првог светског рата резултат је познатих четрнаест тачака (односно 18, четири тачке су додате месец дана касније, 12. фебруара 1918) које је предложио председник САД Вудро Вилсон при раду на Версајском уговору. Државе победнице усвојиле су право на самоопредељење као политички принцип. Доношењем Повеље ОУН потврђено је схватање да је начело самоопредељења народа прерасло у универзално правно правило. Проблем је у томе што ни у систему УН није оформљен механизам за његову примену, тако да самоопредељење представља једно дефектно правило и у пракси изазива оружане сукобе. После Другог светског рата право на самоопредељење је доживело наглу еволуцију и крајем шездесетих година постало је саставни део позитивног права. Основни правни документи из којих наука међународног права извучи закључак да је самоопредељење народа засновано на позитивном праву јесу: Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава складно Повељи УН из 1970. године и Пакт о социјалним, економским и културним правима. Последица самоопредељења јесте отцепљење, након чега тако отцепљена територија (народ) може слободно да одлучи да ли ће се ујединити с другима, или ће као отцепљен

¹ Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 82.

² Crawford, J.: *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, 1979, p. 247.

део формирати сопствену самосталну државу. Намера јесте да се утврди да ли је право на отцепљење – сецесија санкционисана у међународном праву да би представљала апсолутно право за сваки народ. Сви поменути међународни инструменти из области људских права дају право „свим народима“ на самоопредељење и да одређују „слободно свој политички статус“ и обезбеђују економски, социјални и културни развој.

Редактори Пакта и Декларације нису испустили да у тим документима оставе извесне резерве које важе у одређеним околностима. Те норме се у том случају не морају сматрати обавезујућим, за разлику од неких од којих се не може одступити. Држави се оставља на вољу да одлучи да ли ће их поштовати у случају „када изузетна општа опасност угрози опстанак нације, па се службеним актом предузму мере у строгом обиму које то стање захтева“. У тим међународним документима наводи се: „да ништа у претходним параграфима неће бити тумачено као да овлашћује или подстиче било какву акцију која би имала за циљ да разори или угрози, потпуно или делимично, територијални интегритет или политичку независност било које суверене државе која се понаша у складу са начелом равноправности и самоопредељења народа формулисаним горе, и којима отуда управља влада која представља целокупан народ територије без обзира на разлике у погледу расе, вере или боје“. Евентуалне недоумице које су остале после доношења Повеље ОУН око самоопредељења народа отклоњене су у време антиколонијалних и националноослободилачких ратова народа Африке и Азије током шездесетих година 20. века. У то време донета је и Декларација о давању независности народима и територијама под колонијалном управом (1960) којом је озакоњена њихова борба за независност. Међутим, у члану 6 Декларације наводи се да је са циљевима и начелима Повеље ОУН неспојив било какав „покушај да се делимично или у потпуности разбије национално јединство и територијални интегритет неке земље“. Дакле, наведени документи дају основ за закључак да је приоритет дат територијалном интегритету већ постојећих држава.

У теорији међународног права, међународној пракси, као и у ставовима међународне заједнице и међународних организација била су изложена становишта да је право на сецесију дела државне територије, „подстакнуто и утемељено на праву на самоопредељење и да је тешко прихватљиво“. Сви су веома подозриви и врло обзирни према територијалном интегритету једне независне државе због могуће злоупотребе тог права. Ако се томе дода да је приликом усвајања Повеље УН у Сан Франциску, као и у Комисији за права човека (данас познатој под називом Комисија за људска права) и у Економском и социјалном савету, истицан аргумент да је принцип самоопредељење народа несагласан са Повељом УН и да је једино прихватљив, у случају, када се даје право на аутономију, јасно је колико је подозрења

било за прихватање тог правила.³ Скренута је пажња на чињеницу да „признати такво право значи изједначити га са правом на сецесију“. Тада је истакнут аргумент да је међународна заједница довољно зрела да разликује аутентично самоопредељење од оног којим се камуфлира сецесија⁴ и да није смисао Повеље УН да служи сецесији.

Право народа на самоопредељење није спорно. Међутим, на то право се не могу позвати ни народ, ни становништво дела територије једне суверене државе као на правни основ за отцепљење уколико то није у сагласности са националним уставом и уколико тај народ или етничка група већ има своју државу. У случају да та друштвена група већ има своју националну државу захтев за отцепљењем био би основ за стварање нове државе од те националне мањине која има државу. Отцепљењем дела територије на којој живи та мањина омогућило би се стварање још једне државе народа (нације). Ако би се то дозволило, отворио би се пут (створио би се правни основ) неконтролисаним насилним сецесијама које су супротне постојећем међународном праву. Други услов који је неопходан да би се правно ваљано поставио захтев и сецесија извела на колико-толико праван начин јесу национална уставноправна решења и процедура коју прописује уставотворац сваке суверене државе. То је зато што треба водити рачуна и о оним народима и територијалним заједницама које остају неотцепљене, тј. које остају да живе у остатку дела територије.⁵ У овом делу међународно право се не меша, али има своју улогу када се тај отцепљени део, конституисан као самостална држава или уједињен са другом државом, појави пред међународну заједницу и затражи признање или када ступи у односе са дугим државама ради обавеза које му остају да их обезбеди. Поставља се питање признања те нове државе. Међународно право признаје сецесију, под одређеним условима, али само ако је изведена на миран начин и ако није у супротности са правним поретком државе чији се део отцепљује. Насилна сецесија није дозвољена, јер је изведена путем рата, што је у супротности са Повељом УН и прокламованим основним правним начелом и принципом да се спорови решавају мирним путем и општом забраном рата и другим међународноправним нормама. Ако би међународно право дозвољавало насилну сецесију или сецесију супротно унутрашњим нормама државе од које се издваја део територије, дошло би у своју контрадикторност и то би било у супротности са основним начелима и принципима Повеље УН.

³ Опширније у: United Nations Conference on International Organisations, Vol. 6. dec. 343. I/1, 16. New York, may 1945, p. 296.

⁴ Опширније у: документа УН, А/2309, 13 децембар, 1952, Gen. Assembly.

⁵ Опширније у: Перазић, Г.: „Настанак нове државе и њено признање у међународном праву“, Војно дело, бр. 1–2, 1991, Београд, стр. 193.

Сецесија и отцепљење република СФРЈ

Сецесија може да се изврши само мирним путем у складу са националним уставним решењима и процедуром коју прописује уставотворац сваке суверене државе.

Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије предвиђа да је СФРЈ „савезна држава, државна заједница добровољно уједињених народа и њихових социјалистичких република... и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана“ (чл. 1). У Основним начелима Устава СФРЈ која су „основа и правац за тумачење устава и закона“⁶, речено је, *expressis verbis*, да је Југославија створена уједињењем њених народа и да је то уједињење извршено „... полазећи од права сваког народа на самоопредељење укључујући и право на отцепљење“.⁷

Из Устава се види да не произлази *mutatis mutandis* право на отцепљење федералних јединица СФРЈ и то из два разлога. Прво, зато што Устав не садржи ни на једном месту одредбу о преношењу права народа на њихове матичне републике, дакле републике не могу бити генерални супституенти народа. Друго, зато што Устав садржи и посебне норме о државноправном статусу територије Југославије, које изричито искључују могућност једностраног отцепљења.

Устав СФРЈ је прецизирао да је: „Територија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије *јединствена* и сачињавају је територије социјалистичких република... Границе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије не могу се мењати без *сагласности* свих република и аутономних покрајина“ (подвукао В. Ј.). Норма којом се утврђује јединственост територије не дозвољава да, истовремено, различити делови територије СФРЈ имају различит правни статус. За промену граница Устав утврђује обавезу сагласности свих федералних јединица пре отцепљења, што је, заправо, један облик промена граница. С друге стране, пошто норма о јединствености територије, имплицитно утврђује целовитост простора СФРЈ, то значи и да је забрањено једнострано мењати међународноправни статус дела југословенске територије. Из тога произлази логичан закључак да се Уставом забрањује отцепљење дела територије СФРЈ уколико не би било предузето уз претходну сагласност свих република и покрајина.

Кривични закон СФРЈ санкционисао је и уставно опредељење о целовитости територије СФРЈ. Он је предвиђао двоструку правну заштиту територијалног интегритета СФРЈ. У члану 114, „Контрареволуционарно угрожавање друштвеног уређења“ као један од заштитних објеката наведено је фе-

⁶ Одељак X Основних начела Устава СФРЈ.

⁷ Одељак I, став 2, Основних начела Устава СФРЈ.

деративно уређење државе. Учиноцем се сматра свако лице које је учинило дело управљено на противуставну промену тог уређења. У члану 116 Кривичног закона даље се инкриминише да је свака активност управљена на то да се силом или противуставним путем отцепи неки део територије СФРЈ или да се део те територије припоји другој држави.⁸

Тадашње позитивно југословенско законодавство изричито је забрањивало: (1) сваку противуставну промену федеративног уређења и (2) нарушавање територијалне целовитости СФРЈ, без обзира на то да ли се ради о покушају да се један део њене територије конституише као самостална држава, или да се припоји некој другој држави.

Даље, Устав СФРЈ, а ни позитивни закони нису садржавали норме о евентуалној процедури за отцепљење удружених народа. Такође, нису били испуњени ни други материјалноправни и процесноправни услови за отцепљење – сецесију. Међународно право поставља два материјалноправна услова за сецесију: прво, одређеност (неодређеност) субјеката отцепљења и друго, испуњење материјалних услова у ужем смислу које конкретна заједница, која претендује да се отцепи, мора претходно да испуни. Интересантно је то да се нигде не помиње право народа на самоопредељење, које укључује и право на отцепљење: ни у документима КЕБС-а (претходни назив за ОЕБС), ни Европске заједнице који су се активно ангажовали у решавање југословенске кризе (почело је у виду „добрих услуга“, а завршило се директним грубим мешањем у унутрашње послове једне суверене државе, чланице и оснивача УН и њеним разбијањем)⁹, ни у одлукама Бадинтерове арбитражне комисије.

Међународноправни карактер сукоба у Југославији

Питање карактера сукоба значајно је из разлога одређивања статуса, положаја, места и улоге ЈНА у сукобима у Словенији, Хрватској и Босни. С обзиром на одређене специфичности које носи сваки од сукоба и заједничких карактеристика неопходно их је посебно анализирати.

Оружани сукоб у Босни и Херцеговини кулминирао је после проглашења независности и признања Босне и Херцеговине од стране неких држава.

⁸ Опширније у: *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 419–426.

⁹ Илустративан је податак да је 1. јула 1991, Стјепан Месић проглашен за председника Председништва СФРЈ у присуству делегација ЕЗ, пошто није изабран на тајном гласању 15. маја исте године. Има ли игде у свету да се у сувереној држави проглашава неко за тако високу дужност уз „асистирање“ страних делегација?

Рат у Босни не може да се квалификује ни као грађански сукоб ни као међународни оружани сукоб. Оружани сукоб је био *sui generis* конфликт у којем је било и елемената грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и елемената међународног сукоба. Сукоби у Босни до прокламације о независности Босне и Херцеговине од некомплетне Скупштине (парламента) БиХ, признања Босне као новог субјекта у међународној заједници и касније пријема у УН били су унутрашњи сукоб и то као побуна дела територије против централне власти. У то време успоставља се национална милиција од сецесионистичких (побуњеничких) органа, која (почетком 1991) врши опште нападе на органе централне федералне власти и јединице ЈНА.

После прокламације о суверенитету и независности Босне и Херцеговине коју је учинила некомплетна Скупштина БиХ, грађански рат (унутрашњи сукоб) прерастао је у међународни оружани конфликт у којем је једна страна постојала као фиктивна, правно неустављена држава. Таква творевина не може да се назове државом из разлога што нема све основне елементе за постојање државне власти, тј. није имала целовиту контролисану територију (није је могла да контролише, а није ни постојала комплетна, легитимна, и легална ефикасна власт), из тога следи да БиХ поред неконтроле територије (као услова да се прими у чланство УН), није имала ни суверенитет – један од основних атрибута државе. С друге стране, постојале су *de facto* две државе које нису биле признате од међународне заједнице – Република Српска и Херцег-Босна. Сукоб који се водио у БиХ био је *bellum omnium contra omnes*.¹⁰ Ово становиште засновано је, пре свега, на мишљењу Међународног суда правде у Хагу у пресуди спора поводом тужбе Босне и Херцеговине против Републике Србије. Међународни суд правде је у случају примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у спору БиХ против Југославије нашао да се акти Војске Републике Српске не сматрају актима Југославије и њене војске.¹¹ То значи да јединица Војске Југославије није било на простору БиХ и да су зарађене стране у БиХ биле – Војска Р. Српске, муслиманска војска БиХ и хрватске паравојне формације. Значи, у сукобу су биле укључене „унутрашње војске“. Страних трупа није било, тако да нема места схватању да је то међународни оружани сукоб.

¹⁰ Ово становиште је истакнуто и у мишљењу Међународног суда правде у Хагу у пресуди спора поводом тужбе Босне и Херцеговине против Републике Србије. За детаље видети мишљење *ad hoc* судије М. Креће, Cour Internationale de Justice, Fifth Preliminary objectio, para. 100. У домаћој литератури скоро је јединствен став да је то био мешовити сукоб, у различитим периодима различит и карактеристичан. Перазић, Г.: „Међународни карактер унутрашњег оружаног сукоба у Југославији“, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992, стр. 61–79; Радан, П.: „Сецесионистичко самоопредељење: случајеви Словеније и Хрватске“, *Анали Правног факултета у Београду*, 3–4, Београд, 1994, стр. 243–261.

¹¹ International Court of Justice, Case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Summary of the Judgment of February 2007, para. 402–407.

Најбољи приказ карактера и суштине тог рата даје чињеница да је поред сукоба између Републике Српске и једностраног, убрзаног и без уставно-правног основа проглашеног муслиманског ентитета на челу са политичком партијом Алије Изетбеговића, започет и оружани сукоб између муслиманског ентитета у Сарајеву и алтернативне Муслиманске Аутономне Регије Западна Босна, као и сукоб муслиманског ауторитета у Сарајеву и ауторитета Херцег-Босна (1993), и сукоб муслимана и Хрвата окупљених око хрватске политичке странке ХДЗ на просторима БиХ.

Постоје и друга тумачења карактера сукоба у БиХ. Тако је, Првостепено веће Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (познато под називом Хашки трибунал) у случају Тадић сматрало да је у Босни и Херцеговини вођен међународни оружани сукоб до повлачења ЈНА са простора БиХ, а да је након повлачења јединица ЈНА на простор СР Југославије, то био унутрашњи сукоб. У пресуди се наводи да су „оружане снаге Републике Српске и Република Српска у целини, од 19. маја 1992. надаље, били правни ентитети одвојени од Војске Југославије и Владе Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора)“. Такав став уклапа се са ставом Међународног суда правде у случају спора БиХ против СР Југославије.¹² Суд се, у овом случају, позвао на тумачење Међународног суда правде у случају „Никарагва“. У предмету који се тиче војних и паравојних активности у Никарагви и против ње (*Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua, Nicar. v. USA, Merits, C 70*, предмет „Никарагва“), Међународни суд правде разматрао је конкретни проблем примене општих принципа међународног права у вези са одговорношћу државе за *de facto* органе или агенте на конкретан пример побуњеничких снага које су водиле наизглед интерни сукоб против признате владе државе, али су у продужавању тог сукоба зависиле од подршке стране силе. Тај предмет се у крајњој линији бавио одговорношћу државе за повреду, *inter alia*, правила међународног хуманитарног права, док се предмет пред Хашким трибуналом у крајњој линији бавио одговорношћу појединца за повреду тих правила. Међутим, у предмету „Никарагва“, као и у предмету „Тадић“, за Суд је такође било од интереса посредно питање о томе који део међународног хуманитарног права је требало да примени на релевантно понашање. При утврђивању правних обавеза Сједињених Држава према Никарагви, укључујући обавезе у оквиру међународног хуманитарног права, Суд је закључио да је сукоб био мешовитог карактера. Сви облици учешћа Сједињених Држава који су у поступку поменути, чак и општа контрола оптужене државе (САД) над снагом која је у високом степену зависна од ње, не би сами по себи значили, без додатних доказа, да су Сједињене Државе усмеравале или присиљавале на чињење дела супротних људским правима и хуманитар-

¹² Исто, пара. 402–405.

ном праву која наводи држава тужитељ. Таква дела су лако могли починити припадници контраша без контроле Сједињених Држава. „Да би ово понашање повлачило законску одговорност Сједињених Држава, у принципу би се морало доказати да је та држава имала ефективну контролу над војним или паравојним операцијама током којих су почињена наводна кршења“, закључио је суд у поменутом случају.¹³ Хашки трибунал је у даљем разматрању карактера сукоба, широко анализирајући све аспекте поменутог рата, закључио „да сматра да се, на основу доказа који су му поднети, након 19. маја 1992. оружане снаге Републике Српске не могу сматрати *de facto* органима или агентима Владе Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора) нити у општини Приједор нити уопштеније. Из тог разлога, свака је од жртава дела приписаних оптуженом у III Одељку овог Мишљења и Пресуде под заштитом забрана садржаних у заједничком члану 3, који је применљив на све оружане сукобе, а не конкретнијег режима тешких повреда који је применљив на цивилна лица у рукама стране у оружаном сукобу чији нису држављани, а који потпада под члан 2 Статута“.¹⁴

Међутим, Жалбено веће Трибунала је оценило да је и после повлачења ЈНА из Босне и Херцеговине то остао међународни сукоб, јер је Жалбено веће сматрало да су акти Војске Републике Српске заправо акти СР Југославије.¹⁵ У пресуди поводом жалбе наводи се да је Претресно веће закључило да је до 19. маја 1992, кад се ЈНА формално повукла из Босне и Херцеговине, посреди био међународни оружани сукоб БиХ и СРЈ. Међутим, Претресно веће није изричито навело какав је био карактер сукоба након 19. маја 1992. Као што истиче Тужилаштво, „Претресно веће није донијело изричит закључак о квалификацији оружаног сукоба између војске босанских Срба (ВРС) и БиХ након оснивања ВРС маја 1992“.

Ипак, у пресуди поводом жалбе наводи се: „*може се сматрати да је Претресно веће барем имплицитно сматрало да је након 19. маја 1992. сукоб постао унутрашњи. Суд је закључио да у овом предмету има довољно доказа да се оправда чињенични налаз Претресног већа да је сукоб пре 19. маја 1992. био међународног карактера. Питање да ли је након 19. маја 1992. године сукоб и даље био међународни или је постао искључиво унутрашњи, зависи од тога да ли се снаге босанских Срба – у чијим су рукама биле жртве у овом предмету – могу сматрати *de iure* или *de facto* органима стране силе, односно СРЈ. Суд је пошао од разматрања става међународног хуманитарног права и чана 2 Статута Трибунала у циљу разјашњења овог питања. Тако је суд утврдио следеће поставке: „3. Правни критеријуми за утврђивање кад се у оружаном сукобу који је *prima facie* уну-*

¹³ Исто, пара. 585.

¹⁴ Исто, пара. 607.

¹⁵ Prosecutor v. Dusko Tadic: Opinion and Judgment, 7 May 1997, para. 584–608.

трашњи може сматрати да оружане снаге делују у име стране силе, чиме сукоб постаје међународни. Тужилаштво тврди да особа за коју се тврди да је починилац злочина мора бити „у довољној мери повезан са страном у сукобу“ да би потпао под надлежност члана 2 Статута. Оно (Тужилаштво – примед. аутора) надаље сматра да је довољно „показати постојање доказиве везе између ВРС и СРЈ или ВЈ.“ Према мишљењу Тужилаштва, таква веза може се, у сваком случају, доказати тако да се докаже постојање неког општег облика контроле. Овај правни стандард налази потврду у одредбама Женевских конвенција, судској пракси суђења која су уследила након Другог светског рата, одлукама Међународног суда, текстовима водећих правних аутора и другим изворима. Тужилаштво, такође, тврди да услове за примену члана 2 Статута треба утврдити у складу с одредбама Женевских конвенција и релевантним принципима међународног хуманитарног права. С друге стране, став је Тужилаштва да међународне одредбе о одговорности држава немају никакве везе с условима за тешке повреде који су садржани у релевантним одредбама Женевских конвенција. Према мишљењу Тужилаштва, „примена норми о одговорности држава за решавање овог питања“ (тј. питања да ли постоји довољна повезаност између одређених оружаних снага и високе стране уговорнице) „довела би до апсурдних резултата“.¹⁶

Такво схватање тешко да се може прихватити. Јасно је да је сукоб у БиХ био мешовити и да је тумачење које је Судско веће поводом жалбе у „случају Тадић“ дало, било потпуно погрешно. Потврда те грешке дошла је неколико година касније када је Међународни суд правде у случају примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у спору БиХ против Југославије закључио да је нашао да се акти Војске Републике Српске не сматрају актима Југославије, односно југословенских снага.¹⁷

Даља анализа била би непотребна из више разлога; прво – предмет овог рада је период до 1991. године, а поменути догађаји прелазе у 1992 и касније, друго – у периоду после 1991. године не постоји СФРЈ, него СР Југославија која је додуше правни следбеник СФРЈ, али је то нова држава и треће – не постоји више ЈНА, њени делови, који су се налазили на територији БиХ повукли су се на територију СР Југославије и у новој држави су редефинисани, уклопљени у јединице Војске Југославије и устројени као нова оружана сила СРЈ. Један број јединица који је опстао на територији Републике Српске стављен је под команду Р. Српске и њених органа и установљен као Војска Републике Српске. После 19. маја 1992, ЈНА више није била присутна на територији БиХ. Јединице ЈНА повукле су се на територију СРЈ, а 20. маја Председништво Југославије донело је одлуку о престанку

¹⁶ Op. cit. Prosecutor v. Dusko Tadic: Opinion and Judgment, 15. july 1999, para. 86–89.

¹⁷ Видети поменути пресуду: International Court of Justice.... para. 402–407.

стања непосредне ратне опасности од 1. октобра 1991. године и, на основу члана 134 Устава СР Југославије, донело је одлуку о реорганизацији ЈНА у Војску Југославије, тако да је од тог дана на територији СР Југославије постојала само оружана сила нове државе СР Југославије – Војска Југославије. Војску СР Југославије ниједан суд (Међународни суд правде, Хашки трибунал) није прогласио за агресорску нити је утврдио да се налазила на територији БиХ. Јединице које су остале на просторима бивше Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине постале су Војска Републике Српске и правно су утемељене унутрашњим прописима новог ентитета – државе, Републике Српске (ВРС). Једина дилема остаје у којој мери су Република Српска и СР Југославија биле блиске, односно да ли је Р. Српска била под „патронатом“ Југославије и да ли су јединице ВРС под контролом суседне државе – Југославије. О томе се доста расправљало и у Хашком трибуналу и пред Међународним судом правде. Одговор се крије у пресуди Међународног суда правде који није нашао да постоји одговорност Србије за геноцид у БиХ од Југославије, односно Републике Србије, јер управо о том питању нису Суду пружени докази о директној умешаности Србије и њених државних органа у тај сукоб. Односно, босанска страна у спору није доказала директну умешаност СР Југославије (Србије и Црне Горе, односно Републике Србије) нити је потврђена оптужба да је извршен геноцид у БиХ.

Сукоб би могао да се сматра и да је све време био међународни, на што указују поједини документи са суђења пред Хашким трибуналом, ако се узме да је то сукоб војске Републике Српске као ентитета који се прогласио државом и Босне и Херцеговине, као новом државом.¹⁸ Ипак, тај сукоб не би могао да се тумачи као међународни у којем су сукобљене стране јединице БиХ и војска босанских Срба које надзире СР Југославија, па се из тога извлачито закључак да су трупе босанских Срба снаге под контролом суседне државе Југославије. Таково тумачење намеће закључак да је то међународни сукоб у који су укључене јединице суседне државе (СРЈ), из чега произлази одговорност Југославије за мешање у унутрашње ствари БиХ, односно за агресију на БиХ.

Одредити статус и положај ЈНА у сукобима у Словенији и Хрватској није ни тешко ни тако компликовано. Легалност оружаних снага међународно признате државе СФРЈ доводе у сумњу оне снаге које су актери разбијања Југославије, покретачи насилне сецесије и које су најодговорније за дугогодишњу кризу на просторима Југославије.

Неопходно је, прво, констатовати да је СФРЈ још увек постојала као савезна, суверена и међународно призната држава, чланица Уједињених на-

¹⁸ Видети разматрања Хашког трибунала по жалби оптуженог, *Prosecutor v. Dusko Tadic*: Opinion and Judgment, 15 July 1999, para. 83–162.

ција (једна од чланица оснивача УН) и да је постојао правни поредак којим је био уређен статус, положај, задаци и улога ЈНА у одбрани, безбедности, очувању територијалне целокупности, суверенитета и интегритета државе.

Устав СФРЈ у члану 240 став 2 одређује да оружане снаге СФРЈ чине јединствену целину и да су састављене од Југословенске народне армије, „као заједничке оружане силе свих народа и народности и свих радних људи и грађана и Територијалне одбране, као најширег облика организованог оружаног општенародног отпора“.

Јединство оружаних снага СФРЈ подразумевало је јединствени систем одбране, јединствени одбрамбени простор, јединствене стратегијске основе оружане борбе и свих других значајних елемената система народне одбране. Јединство се односило на организацију, обуку, припреме за одбрану, руковођење оружаним снагама, употребу оружаних снага и тако даље. За разматрање положаја, улоге и места ЈНА у систему одбране довољно је кратко анализирати организацију оружаних снага и систем јединственог система руковођења и командовања. Те две компоненте, неопходан су услов за остварење свих осталих аспеката јединства оружаних снага.

Председништво СФРЈ је по Уставу било одређено као највиши орган руковођења и командовања оружаним снагама. Послове од изузетног значаја за јединство организације оружаних снага били су поверени Савезном секретаријату за народну одбрану који утврђује план регрутовања, попуње и бројни распоред регрута у ЈНА, план школовања, произвођења и унапређивања активних војних и резервних војних старешина за потребе оружаних снага, планове усавршавања активних и резервних војних старешина и друго.¹⁹ Дакле, сви послови које обављају Председништво СФРЈ и Савезни секретаријат за народну одбрану односе се на оружане снаге у целини. Територијална одбрана је део оружаних снага и само су организација, припрема снага и припрема дејстава биле дате надлежним органима у републикама и покрајинама. Међутим, и то је морало да буде у складу са основама планова развоја и планова употребе оружаних снага, које утврђују надлежни савезни органи.

Јединство руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ експлицитно су одредили Устав (члан 313 и 316), Закон о општенародној одбрани (члан 106 и 108) и други прописи. Руковођење и командовање ЈНА остваривале су старешине јединица и установа ЈНА, а Територијалном одбраном команданти и старешине јединица ТО. Према изричитој одредби Закона о општенародној одбрани (члан 112), командовање, али не и руковођење у оружаним снагама, заснивало се на начелима јединства командовања у погледу употребе снага и средстава, једностарешинства и обавезе спровођења одлука, заповести и наређења претпостављеног старешине. По Уставу

¹⁹ Поменути су само неки од послова које по Уставу и закону имају ти органи.

и Закону о општенародној одбрани Председништво СФРЈ је највиши орган руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ. Компоненте јединствених оружаних снага СФРЈ биле су ЈНА и ТО. Имале су јединствену команду оличену у Председништву СФРЈ, као Врховној команди и у Савезном секретаријату за народну одбрану, као оперативном органу Врховног штаба. Очигледно је да нема места својевременим тврдњама да је ТО била искључиво републичка војска. Овлашћења и обавезе које су поједини републички органи имали у погледу организације и припрема ТО били су део функција државе СФРЈ и јединственог система народне одбране који је савезна држава пренела на републике. Зашто се о ТО медијски стварала слика као о републичкој војсци? Јавно се износило да су разлози пре свега због ефикаснијег обављања и подрштвљавања система одбране и безбедности, јер се често могло чути да је тај сектор друштва доста централизован и да га треба дисперзионирати. Догађаји су показали да је намера појединих републичких лидера била да се разгради јединствен систем одбране и да се овлашћења везана за контролу ТО пренесу на њих како би лакше приступили отцепљењу (на миран начин или насилном сецесијом). Била им је потребна опремљена и припремљена оружана сила за насилно одвајање од СФРЈ. Таква оружана сила је могла бити прикривена у форми Територијалне одбране која је Уставом била предвиђена институција.

Која је била функција оружаних снага СФРЈ? Устав је изричито и прецизно одредио да оружане снаге штите независност, суверенитет, територијалну целовитост и Уставом утврђено уређење (члан 240, став 1). Уставом је Социјалистичка Федеративна Република Југославија била дефинисана као савезна држава и носилац суверенитета. То је било потврђено и представљањем СФРЈ у међународним односима, јер је федерација била једини признати субјект међународног права. Дакле, ЈНА и ТО као делови јединствених оружаних снага СФРЈ по Уставу обавезни су да у случају претње суверенитету, територијалној целокупности, независности и друштвеном уређењу савезне државе, предузму мере и акције у циљу заштите ових уставом прокламованих вредности. Наредбу о њиховој употреби доноси Председништво СФРЈ као врховни командант, а на основу одлука Савезне скупштине као највишег органа власти.

Да ли је ЈНА имала обавезу да штити само земљу од спољних опасности или и од опасности изнутра? У време почетка сецесије често се чуло да је обавеза ЈНА као савезне војске да штити земљу од спољне опасности, што је тумачено да ЈНА не може, ни под којим условима, да реагује на било какав развој догађаја у земљи. Тумачење реченице из Устава „оружане снаге штите...” јасно упућује на закључак да је у питању обавеза заштите вредности наведених у Уставу. Значи, оружане снаге су овлашћење и биле обавезне да штите вредности садржане у одредбама Устава и да нема значаја

да ли су те вредности угрожене спољним или унутрашњим факторима, тј. оружане снаге су биле обавезне да предузму и оружане акције ако су Уставом одређене вредности угрожене.

Ангажовање јединица ЈНА у спречавању насилне сецесије очигледно је било засновано на Уставу и закону и нема места било каквој дилеми или тврдњи да су јединице ЈНА неке окупаторске трупе. Посебно питање се постављало тада, а може и данас: ко је био директно надлежан да донесе одлуку о употреби јединица ЈНА у спречавању насилне сецесије? На основу анализе догађаја, прво у Словенији, а потом у Хрватској, може се доћи до оних кључних момената који су довели до грађанског рата. Циљ ове анализе јесте да се расветли улога ЈНА са аспекта права (посебно међународног права), тј. *да ли је ЈНА била легална оружана сила, тада још суверене државе, да ли је употребљена по унутрашњем и међународном праву и колико је у својим акцијама деловала легално и легитимно.*

Рат у Хрватској је имао различите карактеристике у зависности од тога који период сукоба се анализира. На почетку оружаног сукоба у Југославији биле су јасно издиференциране три стране: Хрватска, са својим паравојним формацијама које су према одлуци Председништва СФРЈ требале бити распуштене, народ српских крајина са својим оружаним формацијама које је, такође, требало распустити према одлуци Председништва СФРЈ и ЈНА као легална оружана сила СФРЈ чији је задатак био да евентуално спречи ескалацију рата на националној основи и раздвајање сукобљених снага. Објективно, Армија је била доведена у положај да заштити српски живаљ на просторима Крајине и Западног Срема. Поступци хрватске власти ка сецесији, дерогација и искључење савезног правног поретка, као и други поступци у разбијању Југославије још више су давали основа савезним органима да се ангажују и да наложе савезној армији да се укључи у војне операције како би се заштитио уставни поредак и територијални интегритет државе. Отуда ЈНА постаје објекат оружаних акција хрватских паравојних снага. Такав сплет догађаја објективно учинио је да савезна држава и њена војска – постану страна у сукобу, а одметничка Република Хрватска – друга страна. Тако је сукоб ескалирао у правцу у којем су се нашле савезна држава, с једне стране и отцепљена република с друге.

Посебан чинилац у овом сложеном сукобу јесте учешће трећих држава. Од самог почетка кризе у Југославији, а данас је то јасно, да су се и пре заштравања кризе у Југославији, укључиле и друге државе и то више њих на различите начине. Један број држава укључио се у југословенску кризу тако што је сецесионистичким републикама илегално дотурао оружје, а на дипломатском плану чинио све, што је могуће, да се распламса сукоб. Врхунац грубог мешања био је када су чланице Европске заједнице на Министарској конференцији у Бриселу децембра 1991. године понудиле југосло-

венским републикама (које су то желеле и које испуњавају одређене услове) признање самосталности са важењем од 15. јануара 1992. године. Немачка је пожурила и већ 19. децембра 1991. признала Хрватску и Словенију, с тим да оно ступи на снагу 15. јануара 1992. године.

Поред неких европских држава у кризу се укључио и КЕБС. Његово ангажовање је постало интезивно и једнострано у другој половини 1991. године.²⁰ Супротно Повељи ОУН и одлукама Прве конференције КЕБС-а, КЕБС је својим поступцима допринео сецесији оцепљених република, кршећи при том један од основних аката Конференције – непроменљивост граница у Европи.

Поштовање међународног права (међународног права оружаних сукоба) у рату у Југославији

Да ли су и у којој мери јединице ЈНА биле у обавези да поштују правила међународног права оружаних сукоба, посебно хуманитарног права и да ли су и у којој мери поштовале та правила²¹. Међународно право оружаних сукоба примењује се првенствено у међународним оружаним сукобима и у извесној мери у унутрашњим оружаним сукобима. Констатовали смо да су сукоби на просторима бивше Југославије били унутрашњи сукоби, тј. грађански ратови и то све до међународног признања и пријема у УН отцепљених република (првенствено сукоби у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини). Без намере да се да потпуна и исцрпна анализа, јер за то потребно је научно истраживање, покушаће се дати преглед и извршити основна анализа примене међународног права оружаних сукоба у сукобима на просторима СФРЈ од 1991. до 1992. године.

Општи правни принцип јесте да држава има право да свим средствима обезбеди поштовање свог суверенитета, територијалног интегритета, целокупност, државни и друштвени поредак. Унутрашња ствар државе јесте како ће да реши појединачне акте насиља и покушаје побуне. Држава има право да акте насиља и друге облике побуна угуши свим дозвољеним средствима. Ту нема места примени међународног права. Међународно право „ступа на сцену“ када унутар државе појединачни акти насиља неких побуњених група прерасту у шири покрет и када таква ситуација у једној земљи постане претња регионалном или светском миру. Унутрашњи сукоби, од ше-

²⁰ Опширније у: Перaziћ, Г.: исто, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992, стр. 65–71.

²¹ Међународно право оружаних сукоба обухвата тзв. међународно ратно право (класичан назив за право којим се регулишу права у рату, тзв. *ius in bello*) и међународно хуманитарно право.

здесетих година 20. века, под утицајем су праксе антиколонијалних и националнослободилачких ратова народа Азије и Африке, добили су ново схватање и правни третман у међународном праву. Унутрашњи сукоби после завршетка периода борбе против колонијализма, једним делом, правно су „уређени“ нормама међународног права. Додуше, још су Женевске конвенције о заштити жртава међународних оружаних сукоба из 1949. године у члану 3 (познатим у литератури под називом „Минијатурна конвенција“) предвиделе обавезу држава да у случају унутрашњих сукоба примене „бар следеће одредбе“:

1. „Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага, који су положили оружје и лица онеспособљених за борбу услед болести, ране, лишења слободе, или из којег било другог узрока, поступаће се, у свакој прилици, човечно без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или имовном стању, или коме било другом сличном мерилу...“²²

Поред Женевских конвенција из 1949, Генерална скупштина УН усвојила је 1968. године Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају ограничену слободу у обрачуна са противником.²³ То значи да се у свим оружаним сукобима морају поштовати хуманитарна начела.²⁴

Доношењем Допунског протокола на Женевске конвенције од 12. августа 1949, о заштити жртава међународних оружаних сукоба (у даљем тексту Протокол I) и Допунског протокола на Женевске конвенције од 12. августа 1949, о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (Протокол II), ме-

²² Став 2, члана 3 гласи: „у том циљу забрањени су и забрањују се, у свако доба и на сваком месту, према горе наведеним лицима следећи поступци:

а) повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убистава, сакаћења, свирепости и мучења;

б) узимање талаца;

в) повреде личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци;

г) изрицање и извршавање казни без претходног суђења од редовног установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају за неопходне.

2. Рањеници и болесници биће прихваћени и неговани.

Свака непристрасна хуманитарна организација, као што је Међународни комитет Црвеног крста, може да понуди своје услуге странама у сукобу.

Стране у сукобу ће се трудити с друге стране, да ставе на снагу путем посебних споразума један део или и све остале одредбе ове Конвенције.

Примена претходних одредаба неће имати утицаја на правни положај страна у сукобу.“

²³ Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 636.

²⁴ Res. UN, 2444. XXIII, Dec. 19. 1968.

Њународно право је проширило поље дејства и на унутрашње сукобе. СФР Југославија је, међу првим државама, прихватила и ратификовала Допунске протоколе I и II. Међународни уговори су нас обавезивали и постојала је обавеза да се државни органи и оружане снаге придржавају међународног права у оружаном сецесији. Пошто су у Словенији и Хрватској то били унутрашњи сукоби, обавеза је била само да се поштују правила Протокола II. Примена Протокола не значи и дисквалификацију унутрашњег права, на то изричито указује члан 3 став 1. У функцији јесте и даље унутрашње право, а то значи да се у овом случају примењују правне норме Устава и кривичног закона СФРЈ. Упућивање на Протокол јесте само контрола поштовања већ предвиђених начела, која су прихваћена унутрашњим правом.

Правила Протокола II обавезују државе уговорнице на хумани поступак (чл. 4), којим се пружају основне гаранције за лица која узму учешће у оружаном побуну. Протокол тражи да се тим лицима поштује њихова личност, част, убеђење или верско опредељење, да у свим приликама буду хумано третирано без икакве дискриминације и забрањује издавање наређења да не сме бити преживелих. Члан 4 став 2 Протокола II изричито забрањује предузимање одређених радњи према лицима која су учествовала у побуни. На пример, забрањено је насиље над животом, здрављем, физичким или менталним благостањем, убиство и окрутност поступање, мучење, сакаћење, узимање талаца, акти тероризма, вређање људског достојанства, ропство и трговина робљем, пљачка, силовање, принудна проституција и друго. Посебна заштита је предвиђена за децу. Истиче се обавеза да се деци обезбеди „васпитање, укључујући верско и морално васпитање,... окупљање породица, забрана регрутовања деце у оружане снаге испод 16 година живота...“, а у случају да су узела учешће у оружаним акцијама да им се обезбеди посебна заштита. Лицима која су узела учешће у оружаном побуну, гарантује се минимум заштите у току лишавања слободе (члан 5). Заштита се односи на коректан третман у затвору, минимум права у току кривичног гоњења, заштиту рањеника и болесника учесника побуне, заштиту санитетског и верског особља, заштиту цивила, цивилних објеката и културних добара, забрану принудног премештања цивила. Посебно је забрањено принудно пресељење цивила из разлога који су у вези са сукобом (члан 17).

За коректну анализу обавеза СФРЈ као савезне и суверене државе и ЈНА, као њене легалне оружане силе према међународном праву и обавези примене норми међународног права оружаних сукоба од значаја је и податак да је 5. новембра 1991, донета Декларација шест председника република СФРЈ о поштовању међународног хуманитарног права у Хагу и Меморандум о сагласности између представника Хрватске, Србије, ЈНА и Федерације којим су на оружани сукоб у Хрватској проширене обавезе из Женевских конвенција и Протокола I, а на основу заједничког члана 3, тако да је на тај

начин комбинована њихова примена са применом тог члана и Протокола II, који је до тада важио у том сукобу. Тим актима су побуњене републике добиле међународно *de facto* и *de iure* признање од савезне државе Југославије. Сличан споразум закључен је и са Владом БиХ која је у Декларацији о проглашењу ратног стања изјавила да признаје конвенције које регулишу понашање држава у рату. У Женеви су потписана два споразума о БиХ у МКЦК – основни споразум потписали су Председник БиХ и представници три националне странке (22. маја 1992) а друга два споразума потписана су 23. маја и 3. јуна исте године.²⁵ Словенија (26. марта 1992) и Хрватска (11. маја 1992) депоновале су, и то без резерви, код швајцарске владе декларације о сукцесији у односу на Женевске конвенције и Додатне протоколе и на основу тих декларација постале су обавезне да се придржавају правила из тих међународних инструмената.

Да ли је ЈНА прекршила неку од поменутих одредби међународног права масовно и институционално? На то питање тешко је дати прецизан одговор из разлога непостојања сређене грађе на основу које би се применом међународноправних критеријума и норми дао одговор на постављено питање. Нажалост, прошло је доста времена од догађаја о којима је овде реч и ако се изузму само неки парцијални документи и сведочења (често политички инструирани и обојени), нема комплетне сређене документације, а ни озбиљних научних радова. Један број радова представља рефлексију политичких ставова њихових аутора у којима се једнострано и оптужујуће анализира улога ЈНА, без коректне и објективне анализе. Додуше, постоји мали број вредних радова у којима су покушали да осветле проблем југословенске кризе и насилне сецесије са аспекта међународног права. Ти радови изузетно су значајни за једну сређену, потпуну, коректну и објективну анализу која би дала прецизан одговор на питање не само улоге ЈНА, него и на друга значајна питања везана за почетак ратова на тлу Југославије.²⁶ До сада процесуирани случајеви суђења пред Хашким трибуналом указују на то, да сем појединачних кршења међународног права и међународног кривичног права, познатих као ратни злочини, нема доказа да су јединице ЈНА, масовно кршиле правила међународног права оружаних сукоба. Шта више, јединице тзв. ТО Словеније, као сепаратистичке побуњеничке јединице, масовно су, уз пристанак и наређења претпостављених команди, кршиле од-

²⁵ Revue internationale de la Coix-Rouge, 795/1992; Jakovljević, V.: „Agreement for the implementation of International Humanitarian Law in the armed conflict in former Yugoslavia“, *JRMP*, 2–3, 1992.

²⁶ Без намере да се неко запостави, уз искрено извињење ако је до тога у раду дошло, вредно је напоменути радове аутора који су допринели објективном сагледавању догађаја, као што су: Перaziћ, Г., Аврамов, С., Крећа, М., Милојевић, М., Старчевић, М., Радан, П., Јаковљевић, Б. и други.

редбе међународног права. У сукоб су се укључиле и цивилне структуре, што је забрањено међународним правом. Укључивање цивила у борбена дејства било је не само у тзв. неоружаним облицима отпора (које међународно право не регулише прецизно), него и директним ангажовањем цивила у ратним дејствима, због чега та лица, као и објекти из којих су дејствовали нису били под међународноправном заштитом. Иста ситуација се понављала у Хрватској и у Босни и Херцеговини.

Анализирајући догађаје о учешћу ЈНА у њима хронолошким редом могу се извести следећи закључци:

При издавању наредбе Председништва СФРЈ о расформирању свих нерегуларних оружаних снага и о враћању оружја, илегално унетог у земљу, најближим установама или јединицама ЈНА, Словенија и Хрватска су одлучно изјавиле да неће дозволити спровођење те наредбе на својој територији – створени су правни основи за легално и легитимно ангажовање јединица и установа ЈНА са задатком да изврше наредбу Председништва.

Када је на Плитвицама 31. марта 1991. године дошло до оружаног сукоба припадника милиције САО Крајине и специјалног одреда МУП-а Хрватске, Председништво СФРЈ је наредило јединицама ЈНА да подигну борбену готовост својих одговарајућих јединица и да обезбеде поштовање прекида ватре.²⁷ Где је ту кршење неког права? Јединице ЈНА су, заправо, требале да буду мировне снаге, односно, снаге које су требале да обезбеде мир и правну сигурност грађана и омогуће мирно решење кризе. То је, уосталом, и била уставна обавеза савезне војске – ЈНА.

Приликом демонстрација пред зградом Команде војно-поморске области у Сплиту (6. маја 1991) против ЈНА, погинуо је један војник, а више њих је рањено. Може ли једна оружана сила, било где у свету, да дозволи да јој страдају војници од цивила, а да она не реагује. Међународно право, управо, зато и пружа заштиту цивилима, и забрањује њихово учествовање како не би дошло до перфидних аката. Руководства појединих република дала су пуну подршку ЈНА у спречавању међунационалних сукоба (на пример, Народна скупштина Србије, 8. маја 1991).²⁸ Јединице ЗНГ Хрватске су код с. Тења нападе ЈНА (7. јула) што је поред других мањих напада представљало прекретницу у рату у Хрватској у смислу да су директни сукоби између ЈНА и Збора Националне Гарде (у даљем тексту ЗНГ) постали учестали и тиме увели јединице ЈНА у (привидно) „стављање“ на страну српских снага. Како тумачити одлуку Председништва да прихвати *Брионску декларацију* и донесе наредбу о демобилизацији свих оружаних снага осим ЈНА и ре-

²⁷ Ковачевић, С.,/Ђајић, П.: *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, ИЕС, Београд, 1994, стр. 37.

²⁸ Исто, стр. 37.

довног састава милиције (12. јула), да се на границама СФРЈ успостави стање од пре 25. јуна 1991, и да се деблокирају касарне и војни објекти који су, у међувремену, блокирани од побуњеника. Тумачење може ићи само у правцу да је то легална оружана сила међународно признате државе. Већ 18. јула донета је одлука о повлачењу јединица ЈНА из Словеније, а 29. јула јединице су почеле да напуштају Словенију. Где су ту повреде права оружаних сукоба? Од тада почиње ескалација отвореног оружаног сукоба у Хрватској. На заседању Сабора Хрватске 1. августа председник Туђман је позвао на наставак „орбег гата“. Истог дана, у селу Даљ, дошло је до крвавог обрачуна ЗНГ са Србима из тог села. Државни органи савезне државе улажу напоре да се прекину борбе и спор реши мирним путем, представници отцепљених република то на састанцима подржавају, а практично настављају са насилном сецесијом.²⁹

Догађаји код Дубровника захтевају посебну анализу и зато је потребно посебно истраживање. На дубровачком војишту ЈНА је била испровоцирана перфидним актима ЗНГ-а, тако да је под медијским притисцима и исфорсираном страном медијском кампањом дошло до опште осуде ЈНА у смислу повреде правила хуманитарног права. Ради се заправо о реакцији снага ЈНА у складу са унутрашњим и међународним правним нормама на перфидне акте побуњеника. Гранатирање (бомбардовање) Дубровника дошло је након што су јединице ЗНГ дејствовале из старог дела града који је културно-историјски споменик. ЈНА је одговорила на те нападе. Последица тога – ЈНА оптужена да је „грубо повредила правила међународног права“. Ако се из објекта, који је под заштитом међународног права, дејствује, тај објекат губи заштиту међународног права. Разуме се да је обавеза стране која ставља примедбу на непоштовање или повреде правила хуманитарног права да обезбеди доказе. Вероватно да се у овом случају или нису обезбедили докази (можда и није све тако како се тада представљала и како се данас представља војна операција код Дубровника), или је медијска кампања покрила праву истину.

Сукоб у БиХ је кулминирао после одржаног референдума о независности (на који су изашли само муслимани, док су Срби одбили да се изјасне), и убиства једног свата српске националности испред православне цркве на Башчаршији у време референдума (29. фебруара – 1. марта 1992). Никле су барикаде, а у Председништву Републике БиХ договорено је да се формирају националне мешовите патроле у сарадњи са ЈНА. Од ЈНА је затражено да 5. априла 1992, преда оружје мобилисаним јединицама ТО које су биле под командом Председништва БиХ (Алије Изетбеговића), а да према другим учесницима сукоба, као неутрална страна спречи међунационалне сукобе. Сједињене Државе су 7. априла 1992, признале независност отце-

²⁹ Видети редослед догађаја код: Ковачевић, С.,/Ђајић, П.: *исто*, стр. 37–49.

пљеним републикама – Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини. Истовремено, започети су оштри сукоби између ЈНА и ЗНГ на подручју западне Херцеговине. Први међународни протест због учешћа ЈНА у БиХ дошао је 14. априла 1992, од Стејт департмента (САД). У протестној ноти дата су упозорења и претње Србији економским и политичким санкцијама и „југословенској армији због војног мешања у унутрашње сукобе у БиХ, као независној држави са међународно – признатим границама“.³⁰ Тиме су САД преузеле иницијативу од ЕЗ у решавању југословенске кризе.

Страдање ЈНА јесте можда доживело свој врхунац 2–3. маја 1992, крајње перфидним нападом у Добровољачкој улици када су се јединице ЈНА извлачиле према Лукавици. Тај догађај представља врхунац перфидије која се није могла прикрити. Председништво СФРЈ, 4. маја је донело *Одлуку о повлачењу из Босне и Херцеговине припадника ЈНА и грађана СРЈ*. ЈНА је постала војска ван граница своје државе и по међународном праву њихов статус је био статус војске на туђој територији а положај морао је бити регулисан међусобним споразумом СР Југославије и БиХ. Захтев Председништва БиХ за помоћ из иностранства против СР Југославије, ЈНА и српских паравојних формација и, истовремено, захтев да се ЈНА именује за агресора, тешко да се може уклопити у неку међународноправну норму, јер су снаге ЈНА остатак војске СФРЈ, односно СРЈ. Обично се у таквим случајевима преговара о начинима и року повлачења јединица, што је изостало. С друге стране, ЈНА је могла да буде (и *de facto* је била) позвана оружана сила од отцепљених територија САО Крајине, Западног Срема и Републике Српске, које су већ биле донеле одлуку о остајању у заједници са СФРЈ, односно, СР Југославији, као помоћна снага за одбрану ових територија. Правни основ позивања био би, управо, право на самоопредељење, на које су се, у том моменту, позивале сецесионистичке републике.

Ако се анализира само улога ЈНА, као оружане силе СФРЈ, онда се расправа о улози ЈНА у ратовима на просторима СФР Југославије завршава са доношењем одлуке о престанку важења одлуке о стању непосредне ратне опасности од 1. октобра 1991, и реорганизацији ЈНА у Војску Југославије (на основу члана 134 Устава СРЈ). Истог дана, непотпуно Председништво БиХ (самим тим и дискутабилно у којој мери је легално и легитимно да доноси државне одлуке), издало је саопштење у којем се ЈНА проглашава окупационом силом, „јер није напустило територију ове републике у договореном року“. Даље анализе су могуће ако се претходно реши питање статуса и положаја ЈНА (у случају да су у том тренутку још постојале јединице на територији Хрватске и БиХ). У супротном, ако су се на територијама међународно признатих република као независних држава налазиле неке једи-

³⁰ Исто, стр. 59–60.

нице под тим називом, оне немају правни основ да постоје као оружана сила нити СФРЈ нити СРЈ. Друго је питање оружаних снага САО Крајине и З. Срема и Р. Српске, које су једно време биле у саставу јединица ЈНА. Касније су као војне јединице независних ентитета (САО Крајина и З. Срем и Република Српска) установљене као војне снаге независних држава. Те су државе хтеле да остану у саставу СФРЈ, односно да се прикључе као ентитети СРЈ. Питање њиховог статуса улази у другу област истраживања.

Закључак

Узимајући све елементе и околности који су довели до трагичних догађаја на просторима Југославије може се закључити следеће:

Од сепаратистичких снага и уз обилну помоћ извана СФРЈ је разбијена. Њена оружана сила остала је да постоји и делује дуже него сама држава. Изведена је насилна сецесија појединих република СФРЈ без правног основа.

За одређивање карактера сукоба неопходно је прво констатовати да је СФРЈ још увек постојала као савезна, суверена и међународно призната држава, чланица Уједињених нација (једна од чланица оснивања) и да је постојао правни поредак којим је био уређен статус, положај, задаци и улога ЈНА (као оружане силе) у одбрани, безбедности, очувању територијалне целокупности, суверенитета и интегритета државе. Рат на просторима СФРЈ не може да се квалификује ни као грађански ни као међународни оружани сукоб. Оружани сукоб је био *sui generis* конфликт у којем је било елемената и грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и међународног сукоба. Сукоби у Словенији, Хрватској и Босни до прокламације о независности тих република и њиховог признања као нових субјеката у међународној заједници и касније пријема у УН били су унутрашњи сукоби и то као побуне делова територије против централне власти, уз истовремену супротну реакцију дела становништва које је желело опстанак Југославије, као заједничке државе, односно да остане у заједници са народима у оквиру СРЈ. У то време успоставља се национална милиција од сецесионистичких (побуњеничких) снага, која у овој раној фази (почетком 1991. године) врши опште нападе на органе централне федералне власти и против јединица ЈНА, тј. савезне, легалне војске.

Међународно право оружаних сукоба примењује се првенствено у међународним оружаним сукобима и, у извесној мери, у унутрашњим. Сукоби на просторима бивше Југославије били су унутрашњи сукоби, тј. грађански ратови и то све до међународног признања и пријема у УН отцепљених република (првенствено сукоби у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини). На основу процесуираних случајева суђења пред Хашким трибуналом и до-

маћим судовима, сем појединачних кршења међународног права, тиме и кривичног права, познатих као ратни злочини, нема доказа да су јединице ЈНА, као ни војска у целини, масовно кршили правила међународног права оружаних сукоба. Делом на то указује и пресуда Међународног суда правде у случају тужбе БиХ против Р. Србије. Јединице тзв. ТО Словеније, као сепаратистичке побуњеничке јединице, јединице ХДЗ и муслиманске милиције лојалне Алији Изетбеговићу, основане на чисто етничкој и верској основи, масовно су уз пристанак и наређења претпостављених команди кршиле одредбе међународног права. У сукоб су се укључиле и цивилне структуре, што је забрањено међународним правом. Укључивање цивила у борбена дејства махом је било не само у тзв. неоружаним облицима отпора, него и директним ангажовањем цивила у ратним дејствима, због чега су та лица, као и објекти из којих су дејствовали били дисквалификовани по питању међународноправне заштите.

Сталожено и научно засновано истраживање у вези са улогом ЈНА јесте почетак на путу ка расветљавању ових питања и давања јасних и тачних одговора. На пример, проглашење ЈНА за „дежурног кривца“, како су је неки окарактерисали у трагичним догађајима растурања Југославије. Она је часно и до краја извршавала свој задатак. Вероватно ће закључак бити да је то неуспешно урадила – није сачувала државу. Међутим, државу не чува само војска! Успехом ЈНА може се сматрати и то што је у процесу разбијања државе и њеног нестанка свој задатак одређен Уставом СФРЈ испуњавала до последњег тренутка постојања државе, па чак и дуже! Надајмо се да ће ускоро са временске дистанце, постепено и коректно да се расветли значајна улога ЈНА у несрећним сукобима на просторима СФРЈ и да се скину нека неоснована предубеђења.

Литература

1. Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.
2. Crawford, J, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press,
3. Перазић, Г.: „Настанак нове државе и њено признање у међународном праву“, *Војно дело*, Београд, бр. 1–2, 1991.
4. Перазић, Г.: „Међународни карактер унутрашњег оружаног сукоба у Југославији“, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992.
5. Ковачевић, С.,/Ђајић, П.: *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, ИЕС, Београд, 1994.
6. Jakovljević, V.: *Agreement for the implementation of International Humanitarian Law in the armed conflict in former Yugoslavia*, JRMP, br. 2–3, 1992.

7. Радан, П.: „Сецесионистичко самоопредељење: случајеви Словеније и Хрватске“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3–4, Београд, 1994.
8. Милојевић, М.: „Континуитет и сукцесија држава“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
9. Крећа, М.: „Основна питања сукцесије у југословенском случају“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
10. Крећа, М.: „О датуму сукцесије“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
11. Јончић, В.: „Сукцесија и имовинско правна питања оружаних снага Југославије“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
12. Јончић, В.: *Ратни заробљеници – међународноправни статус*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002.
13. Јончић, В.: „Правни основ обавезног поступања по међународном хуманитарном праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 3–4, Београд, 2006.
14. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor of the Tribunal against D. Tadic, „Dule“, Case no. IT-94-1-I, 1997–1999.
15. Cour Internationale de Justice, Fifth Preliminary objectio, para.100.
16. International Court of Justice, Case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Summary of the Judgment of February 2007).
17. Устав СФРЈ.
18. Извори међународног хуманитарног права, Југословенски Цвени крст, Београд, 1999.
19. Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд, 1982.
20. United Nations Conference on International Organisations, Vol. 6. dec. 343. I/1, 16. New York, may 1945.
21. Документа УН: A/2309, 13 децембар, 1952, Gen. Assembly; Res. UN, 2444. XXIII, Dec. 19. 1968.
22. *Revue internationale de la Coix-Rouge*, 795/1992.